

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 2058

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1197

Kitap Adı : Arap Dilbiliminde Yeni Yaklaşımlar

Book Title : New Approaches in Arabic Linguistics

ISBN : 978-625-8910-56-8

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258910568

Yazar | Author: Mustafa Kayapınar | orcid.org/0000-0001-9547-277X

Kurum | Institution: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ROR ID: ror.org/04f81fm77

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 238 (xxii+216)

Yayın Tarihi | Publication Date: Ekim | October 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: CF - Dilbilim | Linguistics

BISAC: LAN009000 - Dil Sanatları ve Disiplinleri | Dilbilim / Genel | Language Arts & Disciplines / Linguistics / General

THEMA: CF - Dilbilim | Linguistics

THEMA Dil Niteleyicisi: 2CSR - Arapça | Arabic

LC Classification: PJ6073 - Arap Dili / Genel Dilbilim İncelemeleri | Arabic Language / General Linguistic Studies

DEWEY: 492.7 - Arap Dili | Arabic Language

WoS Category: Dilbilim | Linguistics

WoS Citation Topics Meso: 6.69 - Dil ve Dilbilim | Language & Linguistics

WoS Citation Topics Micro: 4.48.672 - Doğal Dil İşleme | Natural Language Processing

Scopus Subject Areas: 1203 - Dil ve Dilbilim | Language and Linguistics

Atf Bilgisi | Cite as: Kayapınar, Mustafa. *Arap Dilbiliminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Arap Dilbiliminde Yeni Yaklaşımlar

Mustafa KAYAPINAR

Ankara 2026

Yazar Hakkında

Mustafa KAYAPINAR

1969'da Sivas'ta doğdu. Sivas İmam Hatip Lisesini bitirdikten sonra 1991 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1992-2009 yılları arasında Sivas İmam Hatip Lisesinde öğretmenlik yaptı. Bu dönemde Arap Dili ve Belâgatı alanında “*Hemze ve Hel İstifham Edatlarının Kur’ân-ı Kerîm’de Nahiv ve Belâgat Açısından Kullanımı*” başlıklı teziyle yüksek lisansını, “*Belâgatta Talebî İnşâ*” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2009-2011 yıllarında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümünün kurucu başkanlığını ve öğretim üyeliğini yürüttü; bu sırada Halep Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde misafir öğretim üyesi olarak Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretti. 2011’den bu yana Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Arap Dili ve Belâgatı öğretim üyesidir.

Çalışmaları Arap dili ve belâgatı, Arap dilbilimi ve derlem dilbilimi alanlarında yoğunlaşmaktadır. *Belâgatta Talebî İnşâ* (2021) ve *Kur’an’da Soru Sanatı* (2022) adlı kitaplarının yanı sıra; derlem dilbiliminin kuram ve yöntemi, Kur’an dilinin dijital çözümlemesi, klasik Arap gramer geleneği, Arap dili öğretimi, söylem ve ideoloji çözümlemesi, anlambilim ve Kur’an meâlleri alanlarında makale, kitap bölümü ve bildirileri bulunmaktadır.

Dilbilim, edebiyat ve sinema özel ilgi alanları arasındadır. Üniversite yıllarında Birlik Vakfı Sinema Kulübünün yöneticiliğini yaparak edebiyat, sinema ve sanat alanlarında etkinliklerde bulundu. İslami bakış açısıyla sinema ve edebiyata dair yazıları *Temmuz Edebiyat*, *Nida*, *Muştu*, *Sultan Şehir*, *Buruciye Edebiyat*, *Siyah Sanat*, *Somuncu Baba* ve *Haksöz* dergilerinde yayımlandı; bunların bazılarının yayın kurullarında yer aldı. *Temmuz Edebiyat* dergisinde yönetmen Salih Diriklik özel sayısının editörlüğünü Süleyman Ceran’la birlikte üstlendi. *Sessiz Çığlık* adlı dergiyi ve Arapça-Türkçe *Mim* adlı gazeteyi çıkardı. On yıldır süren Antikalar Okuma Grubu’nun danışmanlığını ve moderatörlüğünü sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

About the Author

Mustafa KAYAPINAR

Mustafa Kayapınar was born in Sivas in 1969. After graduating from Sivas İmam Hatip High School, he completed his undergraduate studies at the Faculty of Theology, Marmara University, in 1991. From 1992 to 2009 he taught at Sivas İmam Hatip High School. During this period he earned his master's degree in Arabic Language and Rhetoric with a thesis entitled "Hemze ve Hel İstifham Edatlarının Kur'ân-ı Kerîm'de Nahiv ve Belâgat Açısından Kullanımı" (The Use of the Interrogative Particles Hamza and Hal in the Qur'an from the Perspectives of Grammar and Rhetoric), and his doctorate with a dissertation entitled "Belâgatta Talebî İnşâ" (Requestive Speech in Arabic Rhetoric). Between 2009 and 2011 he served as founding head and faculty member of the Department of Eastern Languages and Literatures at Kilis 7 Aralık University; during this time he also taught Turkish to Syrian students as a visiting lecturer in the Department of Turkish Language and Literature at the University of Aleppo. Since 2011 he has been a faculty member in Arabic Language and Rhetoric at the Faculty of Theology, Sivas Cumhuriyet University.

His research focuses on Arabic language and rhetoric, Arabic linguistics and corpus linguistics. In addition to his books *Belâgatta Talebî İnşâ* (2021) and *Kur'an'da Soru Sanatı* (The Art of the Question in the Qur'an, 2022), he has published articles, book chapters and conference papers on corpus-linguistic theory and method, the digital analysis of Qur'anic language, the classical Arabic grammatical tradition, Arabic language teaching, discourse and ideology analysis, semantics, and Qur'an translations.

His particular interests include linguistics, literature and cinema. As a university student he managed the Birlik Foundation Film Club and organised events in literature, film and the arts. His essays on cinema and literature from an Islamic perspective have appeared in the journals *Temmuz Edebiyat*, *Nida*, *Muştu*, *Sultan Şehir*, *Buruciye Edebiyat*, *Siyah Sanat*, *Somuncu Baba* and *Haksöz*, and he has served on the editorial boards of some of them. Together with Süleyman Ceran, he edited the special issue of *Temmuz Edebiyat* devoted to the film director Salih

Diriklik. He founded the journal *Sessiz ıĖlık* and the Arabic–Turkish newspaper *Mim*. He continues to serve as adviser and moderator of the Antikalar Reading Group, which has been meeting for ten years. He is married and has two children.

Kitap Hakkında

Arap Dilbiliminde Yeni Yaklaşımlar

Bu kitap, Arap dilbiliminin son çeyrek asırda geçirdiği yöntemsel dönüşümü, sezgisel ve betimleyici yaklaşımlardan veri temelli ve disiplinler arası yöntemlere uzanan bir çerçevede ele almaktadır. Giriş bölümünde klasik Arap dil geleneği, modern dilbilimin doğuşu, oryantalist katkılar ve Arap dili akademilerinin kurumsal rolü değerlendirildikten sonra, on yedi bölümde on yedi alt alan incelenmektedir: derlem dilbilimi, bilgisayarlı dilbilim ve doğal dil işleme, bilişsel dilbilim, nörodilbilim, toplumsal dilbilim, pragmatik ve söylem çalışmaları, tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim, uygulamalı dilbilim ve dil öğretimi, sesbilim, sözlükbilim, sözcükbilim, anlambilim, kuramsal sözdizimi, çeviribilim, büyük dil modelleri, dijital beşerî bilimler ve kadim Arap dilbilimi ile modern dilbilimin karşılaştırılması. Her bölümde alanın kuramsal temelleri, kök-kalıp morfolojisi, harekesiz yazım, diglossia ve lehçe çeşitliliği gibi Arapçaya özgü sorunlar ve güncel uluslararası araştırmalar birlikte sunulmaktadır. Kitap, Sîbeveyhi, Abdülkâhir el-Cürçânî, Zemahşerî, İbn Cinnî ve İbn Haldun gibi klasik âlimlerin görüşlerini Sausure, Firth, Austin, Searle ve Chomsky gibi modern kuramcılarının yaklaşımlarıyla karşılaştırarak, Arap dilbiliminde “yeni” olanın çoğu zaman kadim geleneğin sezgisel olarak öngördüğü ilkelerin bugün büyük veri, hesaplama ve yapay zekâ yöntemleriyle sınanabilir hâle gelmesi olduğunu savunmaktadır. Sonuç bölümünde alanın orantısız gelişimi, lehçe verisinin yetersizliği ve artzamanlı derlemlere duyulan ihtiyaç gibi açıklar tartışılarak gelecek araştırma gündemi belirlenmektedir. Kitap, terimlerin İngilizce ve Arapça karşılıklarını içeren kapsamlı bir terimler sözlüğü ve geniş bir kaynakçayla tamamlanmaktadır. Eser, Arap dili ve dilbilimi alanındaki öğrenciler, araştırmacılar ve alana yeni adım atanlar için hem bir başvuru kaynağı hem de ileri düzey tartışmalara açılan bir kapı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dilbilimi; Derlem Dilbilimi; Doğal Dil İşleme; Bilişsel Dilbilim; Toplumsal Dilbilim; Büyük Dil Modelleri; Dijital Beşerî Bilimler; Kadim Arap Dilbilimi

About the Book

New Approaches in Arabic Linguistics

This book examines the methodological transformation that Arabic linguistics has undergone over the last quarter century, moving from intuitive and descriptive approaches towards data-driven and interdisciplinary methods. After an introduction that surveys the classical Arabic linguistic tradition, the rise of modern linguistics, Orientalist contributions and the institutional role of the Arabic language academies, seventeen chapters address seventeen subfields: corpus linguistics, computational linguistics and natural language processing, cognitive linguistics, neurolinguistics, sociolinguistics, pragmatics and discourse studies, historical and comparative linguistics, applied linguistics and language teaching, phonology, lexicography, lexicology, semantics, theoretical syntax, translation studies, large language models, digital humanities, and the comparison of classical Arabic linguistics with modern linguistics. Each chapter brings together the theoretical foundations of the field, problems specific to Arabic -such as root-and-pattern morphology, unvocalized script, diglossia and dialectal diversity- and current international research. By comparing the views of classical scholars such as Sībawayh, ‘Abd al-Qāhir al-Jurjānī, al-Zamakhsharī, Ibn Jinnī and Ibn Khaldūn with those of modern theorists such as Saussure, Firth, Austin, Searle and Chomsky, the book argues that what is “new” in Arabic linguistics is often that principles intuitively anticipated by the classical tradition can now be tested with big data, computation and artificial intelligence. The conclusion discusses the gaps in the field, including its uneven development, the scarcity of dialectal data and the need for diachronic corpora, and sets out an agenda for future research. The book is supplemented by a comprehensive glossary that also gives English and Arabic equivalents of the terms and by an extensive bibliography. It is intended both as a reference work and as a gateway to advanced debate for students, researchers and newcomers to Arabic language and linguistics.

Keywords: Arabic Linguistics; Corpus Linguistics; Natural Language Processing; Cognitive Linguistics; Sociolinguistics; Large Language Models; Digital Humanities; Classical Arabic Linguistics

İTHÂF

*Kitabımı,
Bugünlere gelmeme vesile olan
Muhterem babam Mehmet Kayapınar'a,
Merhûme annem Bahar Kayapınar'a
Ve her dâim bana destek ve yoldaş olan
Sevgili eşim Hâfız Hümeýra Kayapınar'a ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xxi
GİRİŞ	1
Arap Dilbiliminin Tarihsel Mirası	1
Modern Dilbilimin Doğuşu ve Etkileri	2
21. Yüzyılda Yöntemsel Dönüşüm	3
Kitabın Amacı ve Yöntemi	4
Oryantalist Katkıları ve Batılı Arap Dilbilim Tarihçiliği	5
Arap Dili Akademileri ve Kurumsal Standartlaştırma	6
1. DERLEM DİLBİLİMİ ve ARAPÇA	9
1.1. Derlem Dilbilimi: Kuramsal Temeller	9
1.2. Derlem Türleri ve Tasarımı	10
1.2.1. Örneklem Derlemleri (Sample Corpora)	10
1.2.2. İzleme Derlemleri (Monitor Corpora)	11
1.2.3. Paralel ve Karşılaştırmalı Derlemler (Parallel/Comparable Corpora)	11
1.2.4. Öğrenici Derlemleri (Learner Corpora)	12
1.2.5. Uzmanlık Derlemleri (Specialized Corpora)	12
1.2.6. Tarihî Derlemler (Diachronic Corpora)	13
1.3. Arapçada Uygulama Örnekleri	13
1.4. Derlem Tabanlı Çeviri Araştırmaları ve Arapça	15
1.4.1. Paralel Derlemler ve Kur'an Tercümelemleri	15
1.4.2. Çeviri Kaymaları ve Derlem Analizi	16
1.4.3. Modern Arap Metinlerinin Çeviri Derlemleri	16
1.4.4. Çeviri Teknolojisi ve Derlem Eğitimi	16
1.5. Arap Dilbiliminde Derlem Destekli Pragmatik ve Söylem Çalışmaları	17
1.5.1. Söylem Bağlaçları ve Derlem Etiketleme	17
1.5.2. Anlamsal Prosodi ve Pragmatik İşlevler	17
1.5.3. Konuşma Verisi Üzerinden Pragmatik Göstergeler	18
1.6. Kadim Arap Dilbilimi ile Modern Derlem Yaklaşımlarının Mukayesesi	18
1.6.1. Sıbeveyhi ve el-Kitâb: İlk Derlem Tabanlı Gramer	19

1.6.2. Abdülkâhir el-Cürçânî'nin Nazm Teorisi ve Söylem Analizi	19
1.6.3. Saussure ile Karşılaştırma: Gözlem, Sistem ve Dil Tasavvuru	19
1.6.4. Modern Derlemlemlerle Klasik Yaklaşımın Buluştuğu Nokta	20
1.7. Arap Derlem Dilbiliminde Eğitim ve Öğretim Uygulamaları	20
1.7.1. Öğrenici Derlemlemleri ve Hata Etiketleme	20
1.7.2. Derlem Tabanlı Kelime Listeleri ve Dil Seviyeleri	21
1.7.3. Web Tabanlı Derlem Araçları ve Chatbot Uygulamaları	21
1.7.4. Derlem Tabanlı Program Geliştirme ve Müfredat Tasarımı	22
1.8. Arap Derlem Dilbiliminde Gelecek Yönelimler ve Dijital Dil Teknolojileri	22
1.8.1. Makine Öğrenimi ve Anlamsal Etiketleme	22
1.8.2. Yapay Zekâ Destekli Arapça Derlem Çalışmaları	23
1.8.3. Büyük Veri ve Web'den Derlem Oluşturma	23
1.8.4. Derlem Tabanlı Anlambilim ve Bilgi Temsili	23
1.9. Arap Derlem Dilbiliminde Eleştirel Söylem Analizi Yaklaşımları	24
1.9.1. Arap Siyasi Söyleminde Derlem Temelli İdeoloji Analizi	24
1.9.2. Dini Söylemde Anlam Örüntüleri ve Otomatik Kavram Haritaları	24
1.9.3. Medya Söyleminde Anahtar Sözcük ve Çerçeveleme Analizleri	25
1.10. Arap Dilbiliminde Derlem ve Çeviri İlişkisi	25
1.10.1. Paralel ve Karşılaştırmalı Derlemlemler: Yapısal Gözlem	25
1.10.2. Anlamsal Prosodi ve Edat Tabanlı Tercüme İncelemesi	26
1.10.3. Eşdizim, Eşdeğerlik ve Tercüme Eğilimleri	26
1.10.4. Kur'an Çevirilerinde Derlem Tabanlı Değerlendirme	26
1.11. Derlem Temelli Arap Dili Araştırmalarında Eleştirel Değerlendirme ve Yeni Açılımlar	27
1.11.1. Temsiliyet, Standartlaştırma ve Lehçe Meseleleri	27
1.11.2. Araçların Erişilebilirliği ve Teknik Engel	27
1.11.3. Kaynak Eksikliği ve Akademik Geri Kalma	27
1.11.4. Disiplinler Arası Entegrasyon ve Yeni Açılımlar	28
Sonuç ve Değerlendirme	28
2. BİLGİSAYARLI DİL BİLİMİ ve DOĞAL DİL İŞLEME (NLP)	30
2.1. Arap Yazı Sistemi ve Morfolojik Zorluklar	30
2.1.1. Yazım Biçimi ve İmla Problemleri	30

2.1.2. Morfolojik Zenginlik ve Çok Biçimlilik	30
2.1.3. Anlamsal Belirsizlik ve Hareke Eksikliği	31
2.2. Otomatik Etiketleme ve Lemmatizasyon	32
2.2.1. Etiketleme Sistemleri ve Etiket Takımları	32
2.2.2. Morfolojik Çözümleme ve Lemmatizasyon	32
2.2.3. Uygulamalar ve Doğruluk Değerlendirmeleri	33
2.3. Sözcük Anlam Ayırıştırma ve Anlamsal Ağlar	33
2.3.1. Anlamsal Etiketleme ve Kur'an Tabanlı Uygulamalar	33
2.3.2. Anlamsal Ağlar ve WordNet Tabanlı Sistemler	34
2.3.3. Anlam Ayırıştırma Yöntemleri: İstatistiksel ve Anlamsal Yaklaşımlar	34
2.4. Makine Öğrenmesi ve Büyük Dil Modelleri	35
2.4.1. Denetimli ve Denetimsiz Öğrenme Yöntemleri	35
2.4.2. Arapçaya Uygulanan Derin Öğrenme Modelleri	35
2.4.3. Uygulama Alanları: Sosyal Medya, Chatbotlar ve Kur'an Yorumu	36
2.5. Adlandırılmış Varlık Tanıma (Named Entity Recognition)	36
2.6. Lehçe Kimliği Tespiti: NADI Yarışmaları	37
2.7. Otomatik Metin Özetleme: Çıkarımsal ve Üretici Yaklaşımlar	38
2.8. Soru Cevaplama Sistemleri ve Okuduğunu Anlama Veri Kümeleri	39
Sonuç ve Değerlendirme	40
3. BİLİŞSEL DİL BİLİM ve ARAPÇA	41
3.1. Bilişsel Dilbilime Giriş	41
3.2. Kavramsal Metaforlar ve Simgesel Yapılar	42
3.2.1. Arapçadaki Kavramsal Metafor Örnekleri	43
3.2.2. Simgesel Yapılar ve Kültürel Bağlam	43
3.3. Anlamın Kavramsallaşması ve Kategorilendirme	44
3.3.1. Kavramsal Haritalar ve Çerçeve Yapıları	44
3.3.2. Prototipler ve Sınır Durumlar	44
3.4. Arapçada Bilişsel Süreçlerin Yansıması	45
3.4.1. Zihinsel Alanlar ve Duygu Kavramları	45
3.4.2. Hafıza, Bilgi ve Öğrenme Metaforları	46
3.4.3. Sözdizimsel ve Morfolojik Yansımalar	46
3.5. Kök-Kalp Sisteminin Bilişsel İşlenmesi	46

3.6. Kavramsal Metafor Kuramı: Arapçada Duygu Metaforları	47
Sonuç ve Değerlendirme	48
4. NÖRODİLBİLİMSEL YAKLAŞIMLAR	50
4.1. Dil ve Beyin İlişisine Kuramsal Yaklaşımlar	50
4.2. Arapçanın fMRI ve EEG ile İncelenmesi	51
4.2.1. fMRI ile Arapça İşleme	51
4.2.2. EEG/ERP Araştırmaları	52
4.2.3. Arapçada Diglossia ve Beyin	53
4.3. Dilsel Bellek ve Kodlama	53
4.3.1. Çalışan Bellek ve Cümle İşleme	54
4.3.2. Fonolojik Kodlama ve Morfoloji	54
4.3.3. Anlamsal Kodlama ve Kavramsallaşma	55
4.4. Çok Dillilik ve Nöroplastisite	55
4.4.1. Arapçada İki Dillilik ve Dil Varyantları	55
4.4.2. Nöroplastisite ve Yaş Faktörü	56
4.4.3. Dilsel Esneklik ve Nöral Dayanıklılık	56
4.5. İki Dillilikte Kod Değiştirmenin Nöral Yansımaları	56
4.6. Arapçada Disleksi ve Okuma Bozuklukları	57
Sonuç ve Değerlendirme	58
5. TOPLUMSAL DİLBİLİM ve ARAPÇA	60
5.1. Sosyodilbilim: Kavramlar ve Arap Dili	60
5.1.1. Dil ve Toplum Etkileşimi	60
5.1.2. Varyasyon ve Kimlik	60
5.1.3. Kod Değiştirme ve Orta Dil	61
5.1.4. Arap Dili Üzerine Sosyodilbilimsel Çalışmalar	61
5.2. Arap Lehçelerinde Sosyal Değişkenler	61
5.2.1. Coğrafi ve Bölgesel Varyasyonlar	62
5.2.2. Cinsiyet ve Sosyal Statü	62
5.2.3. Eğitim ve Kod Seçimi	62
5.2.4. Fonolojik ve Sözdizimsel Değişkenler	63
5.2.5. Lehçelerarası Karşılaştırmalı Çalışmalar	63
5.3. Toplumsal Cinsiyet ve Dil Kullanımı	63
5.3.1. Dilbilgisel Cinsiyet ve Morfoloji	63
5.3.2. Kadın Konuşması ve Sosyal Algı	64

5.3.3. Medya ve Cinsiyet Temsili	64
5.3.4. Eşitlik, Fırsat ve Dil Politikaları	64
5.4. Arap Dünyasında Dil Politikaları ve İdeoloji	65
5.4.1. Modern Standart Arapçanın Merkeziliği	65
5.4.2. Diglossia: Politik Bir İkilem	65
5.4.3. Kolonyal Miras ve Dış Dil Baskısı	65
5.4.4. Ulusal Kimlik ve Lehçeleşme	66
5.5. Sosyal Medyada Arapça: Arabizi ve Kod Karışımı	66
5.6. Mağrip'te Dil Politikaları: Arapçalaştırma Süreçleri	67
Sonuç ve Değerlendirme	68
6. PRAGMATİK ve SÖYLEM YÖNELİMLERİ	69
6.1. Arapçada Pragmatik Yapılar	69
6.1.1. Söz Edimleri ve Bağlam	69
6.1.2. Dolaylılık ve İfade Yumuşatma	70
6.1.3. Nezaket Stratejileri	70
6.1.4. Kültürel Kodlar ve Pragmatik Beklentiler	70
6.2. Söylem Belirteçleri ve Metin İlişkilendirme	70
6.2.1. Arapçadaki Söylem Belirteçlerinin Türleri	71
6.2.2. Söylem Belirteçlerinin İşlevsel Sınıflandırması	71
6.2.3. Söylem Belirteçlerinin Bağlamsal Yorumu	71
6.2.4. Derlem Tabanlı Söylem Belirteci Analizleri	72
6.3. Eleştirel Söylem Çözümlemesi	72
6.3.1. Arap Medyasında İdeolojik Kodlama	72
6.3.2. Metaforlar ve Kavramsal Kodlar	73
6.3.3. Kurumsal Belgeler ve Dilin Rolü	73
6.3.4. Derlem Tabanlı Eleştirel Söylem Çözümlemeleri	73
6.4. Dijital Söylemler: Sosyal Medya ve Forumlar	73
6.4.1. Arabizi: Dijital Ortamda Arapçanın Dönüşümü	74
6.4.2. Söylemde Kimlik ve Yüzey Biçimleri	74
6.4.3. Forumlar ve Lehçelerin Gözlemlenmesi	74
6.4.4. Derlem Tabanlı Analizler ve Sentiment Çalışmaları	75
6.5. Nezaket Kuramı ve Arapçada Yüz Kurtarma Stratejileri	75
6.6. Dolaylı Söz Edimleri ve Rica Stratejileri	75
Sonuç ve Değerlendirme	76

7. TARİHSEL ve KARŞILAŞTIRMALI DİLBİLİM	78
7.1. Tarihsel Derlem Kullanımı	78
7.1.1. Klasik Arapça Derlemleri ve Kur'an Tabanlı Çalışmalar	78
7.1.2. Zaman Dizimli (Diachronic) Derlem Yaklaşımları	79
7.1.3. Anlamsal Etkileşimler ve Tarihsel Yorumlar	79
7.2. Klasik ve Modern Arapça Arasındaki Farklılıklar	79
7.2.1. Yazı Dili ve Kullanım Alanları	79
7.2.2. Sözdizimsel ve Morfolojik Ayrımlar	80
7.2.3. Anlamsal Kayıp ve Yenilikler	80
7.2.4. Kurgusal ve Gerçek Dil Kullanımı Ayrımı	80
7.3. Arapça - Türkçe/Farsça/İngilizce Etkileşimleri	81
7.3.1. Arapça - Türkçe Etkileşimi	81
7.3.2. Arapça - Farsça Etkileşimi	81
7.3.3. Arapça - İngilizce Etkileşimi	82
7.4. Karşıtsal Dilbilim Perspektifinden Arapça	82
7.4.1. Fonolojik Farklılıklar	82
7.4.2. Morfolojik Yapılar	83
7.4.3. Sözdizimsel Farklılıklar	83
7.4.4. Semantik ve Anlam Düzeyi	83
7.5. Sami Dillerinde Karşılaştırmalı Sesbilim ve Yeniden Kurma	84
7.6. Eski Arapça ve İslam-Öncesi Yazıtlar	84
Sonuç ve Değerlendirme	85
8. UYGULAMALI DİLBİLİM ve DİL ÖĞRETİMİ	87
8.1. Veri Tabanlı Dil Öğretimi ve Görev Temelli Yaklaşımlar	87
8.2. Öğrenici Derlemleri ve Hata Analizi	88
8.3. Sözlükbilim ve Terim Bilimi Uygulamaları	89
8.4. Dil Yeterlik Sınamaları ve Değerlendirme	90
8.5. Bilgisayar Destekli Dil Öğrenimi ve Arapça	90
8.6. Öğretmen Yetkinliği ve Teknoloji Destekli Mesleki Gelişim	91
8.7. Otomatik Deneme Puanlama ve Yapay Zekâ Destekli	
Değerlendirme	92
Sonuç ve Değerlendirme	93
9. SESBİLİMDEKİ GELİŞMELER ve UYGULAMALAR	95
9.1. Fonetik Veri ve Derlem Tabanlı Sesbilim	95

9.2. Arapçada Ses Değişim Süreçleri ve Ünlü/Ünsüz Varyasyonları	96
9.3. Dijital Ses Tanıma ve Arapçadaki Uygulamaları	97
9.4. Sesbilimde Yeni Araçlar: Otomatik Ses Analizi ve Yapay Zekâ Kullanımı	98
9.5. Otomatik Konuşma Tanıma ve Sentezleme: Lehçe Çeşitliliği Problemi	98
9.6. Zayıf Gözetimli Ön Eğitim ve Açık Kaynaklı Ses Sentezi Girişimleri	99
9.7. Konuşmacı Doğrulama ve Ses Biyometrisi	100
Sonuç ve Değerlendirme	101
10. SÖZLÜKBİLİM ve DERLEM TABANLI YAKLAŞIMLAR	103
10.1. Derlem Tabanlı Sözlükbilim ve Arapçaya Uygulamaları	103
10.2. Arapça Sözlüklerin Dijital Evrimi ve Çevrimiçi Araçlar	104
10.3. Semantik Ağ ve Modern Sözlüklerde Kullanımı	104
10.4. Kültürel Bağlamda Arapça Terimlerin Evrimi ve Sözlükbilimsel Yaklaşımlar	105
10.5. Arapça Sözlüklerde Anlamın Tespiti ve Kullanıcı İhtiyaçları	106
10.6. Arapça WordNet ve Ontoloji Tabanlı Sözlüksel Kaynaklar	107
10.7. Arapça NLP Ekosisteminde Sözlüksel Kaynakların Yeri	107
10.8. Büyük Ölçekli Hibrit Sözlüksel Ontolojiler	108
Sonuç ve Değerlendirme	109
11. SÖZCÜKBİLİMİ ve KELİME TÜRETME	111
11.1. Kelime Türetme ve Derlem Tabanlı Sözcükbilim	111
11.2. Arapçada Kök-Örüntü Sistemi Üzerine Yeni Yaklaşımlar	112
11.3. Semantik Ağ ve Sözcüklerin Anlam Gelişimi	113
11.4. Yapay Zekâ ve Sözcükbilim: Kelime Türetme Modelleri ve Uygulamaları	113
11.5. Arapçadaki Çok Anlamlılık ve Anlam Ayrışması	114
11.6. Hesaplamalı Biçimbilim: Kök-Kalıp Çözümleyicileri	115
11.7. Yeni Nesil Biçimbilimsel Kaynak Platformları	116
11.8. Derin Öğrenme Tabanlı Biçimbirim Bölümleme	116
11.9. Arapça Dil Kaynağı Platformlarının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi	117
Sonuç ve Değerlendirme	118

12. ARAP ANLAMBİLİMİ ve SEMANTİK YAKLAŞIMLAR	120
12.1. Arapçadaki Anlam Yapıları ve Semantik Kurallar	120
12.2. Anlamsal Ağlar ve Arapçanın Semantik Ağı	121
12.3. Çok Anlamlılık ve Anlam Ayırışması: Arapçadaki Örnekler	121
12.4. Anlamanın Kültürel Bağlamla İlişkisi: Arapçada Deyimler ve Metaforlar	122
12.5. Anlambilimsel Derlem Çalışmaları ve Arapçaya Uygulamaları	123
12.6. Arapçadaki Terimlerin Anlam Gelişimi ve Semantik Evrim	124
12.7. Duygu Analizi ve Öznellik Tespiti	124
12.8. Derin Öğrenme Yaklaşımlarının Sınırlılıkları ve Araştırma Fırsatları	125
Sonuç ve Değerlendirme	126
13. ARAPÇA SÖZDİZİMİ: YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	128
13.1. Minimalist Program ve Arapça Sözdizimi	128
13.2. Kelime Sırası Varyasyonu: VSO ve SVO	129
13.3. Uyum (Agreement) Asimetrisi ve Durum Ataması	129
13.4. Lehçe Sözdizimi: Standart Dışı Yapılar	130
13.5. Bağlamdan Bağımsız Gramerler ve Arapça Ayırıştırıcılar	130
13.6. Alan-Özel Bağımlılık Bankaları	131
13.7. Kip ve Görünüş (Tense-Aspect) Sistemi Üzerine Kuramsal Tartışmalar	132
Sonuç ve Değerlendirme	133
14. ÇEVİRİBİLİM ve ARAPÇA	135
14.1. Makine Çevirisi Sistemleri ve Arapça	135
14.2. Çeviri Kalitesi Değerlendirmesi: BLEU ve Ötesi	136
14.3. Büyük Dil Modelleri Çağında İnsan-Makine Çeviri Karşılaştırması	136
14.4. Edebî ve Dinî Metin Çevirisi	137
14.5. Makine Çevirisi Sonrası Düzenleme (Post-Editing) ve İnsan-Makine İşbirliği	137
14.6. Sohbet Tabanlı Büyük Dil Modelleriyle Düzenleme Sonrası Süreçlerin Zenginleştirilmesi	138
14.7. Görsel-İşitsel Çeviri: Arapça Altyazı Çalışmaları	139
Sonuç ve Değerlendirme	140

15. YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA ARAPÇA: BÜYÜK DİL MODELLERİ	142
15.1. Arapçaya Özgü Büyük Dil Modelleri: AraGPT'den Jais'e	142
15.2. Lehçe Performansı ve Değerlendirme Kısıtları	143
15.3. Çok Dilli Modellerde Arapçanın Temsili	143
15.4. Sınırlılıklar ve Eleştirel Değerlendirme	144
15.5. Komut Mühendisliği ve Erişim-Artırımlı Üretim (RAG)	144
15.6. Yaratıcı Metin Üretimi: Arapça Otomatik Hikâye ve İçerik Üretimi	145
15.7. Çok Modlu Büyük Dil Modelleri ve Arapça Görsel Soru Cevaplama	146
Sonuç ve Değerlendirme	147
 16. DİJİTAL BEŞERÎ BİLİMLER ve ARAPÇA MİRAS METİNLERİ	 149
16.1. Arapça El Yazmalarında Optik Karakter Tanıma (OCR)	149
16.2. Büyük Ölçekli Dijitalleştirme Projeleri	150
16.3. Düzen Analizi ve Elyazması Veri Kümeleri	150
16.4. Uzaktan Okuma ve Hesaplamalı Filoloji	151
16.5. Metin Madenciliği ve Ağ Analizi: Klasik Arapça Külliyatlarında Uygulamalar	151
16.6. Klasik Tefsir Çalışmalarına Yönelik Dijital Araçlar	152
16.7. Üç Boyutlu Tarama ve Sanal Gerçeklikte Kültürel Mirasın Korunması	153
Sonuç ve Değerlendirme	154
 17. KADİM ARAP DİLBİLİMİ ve MODERN DİLBİLİM KARŞILAŞTIRMALARI	 156
17.1. Sibeveyhi ile Saussure: Yapı ve Dil Tasavvuru	156
17.2. Abdülkâhir el-Cürçânî ile Firth: Bağlam ve Nazım	157
17.3. Zemahşerî ile Pragmatik Teoriler	157
17.4. Nahiv Terimleri ile Modern Dilbilim Terimleri Arasında Kavramsal Eşleşmeler	158
17.5. Geleneksel Kuramların Güncel Yorumu ve Etkileşimi	158
17.6. İbn Cinnî'nin Dil Felsefesi ve Modern Dil Kazanımı Kuramlarıyla Paralellikler	159
17.7. İbn Haldun'un Dil Değişimi Görüşleri ile Modern Sosyodilbilim	160

Sonuç ve Değerlendirme	161
SONUÇ ve GELECEK PERSPEKTİFİ	163
TERİMLER SÖZLÜĞÜ	167
YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ ARAÇLARIN KULLANIMINA İLİŞKİN	
AÇIKLAMA	190
KAYNAKÇA	191
DİZİN	213

ÖN SÖZ

Bu kitabın ilk tohumları, derlem dilbilimine ve genel olarak dilbilime duyduğum ilgiden filizlendi. Arapçanın zengin dilbilgisel mirasını, modern dilbilimin sunduğu yöntemsel imkânlarla bir arada düşünmeye başladığımda karşılaştığım en belirgin problem, alanın literatürünün büyük ölçüde yabancı dillerde -özellikle İngilizce- üretilmiş olmasıydı. Türkçe akademik literatürde Arap dilbilimini derlem çalışmaları, bilgisayarlı dilbilim, bilişsel dilbilim, toplumsal dilbilim ya da büyük dil modelleri gibi güncel yönelimlerle birlikte ele alan kapsamlı bir kaynağa rastlamak oldukça güçtü. Bu boşluk, elinizdeki kitabın yazılma gerekçesini oluşturmuştur.

Amacım, Arap dilbiliminin son çeyrek asırda geçirdiği dönüşümü -sezgisel ve betimleyici yaklaşımlardan veri temelli, disiplinler arası yöntemlere uzanan bu değişimi- Türkçe okuyucuya hem temel bir başvuru kaynağı hem de eleştirel bir tartışma zemini sunacak biçimde aktarmaktı. Bu doğrultuda kitap, konuları yalnızca özetlemekle yetinmemiş; her bölümde ele alınan alanın kuramsal temellerini, güncel tartışma noktalarını ve dayandığı kaynakların niteliğini bir arada sunmayı hedeflemiştir. Derlem dilbiliminden bilgisayarlı dilbilime, bilişsel ve nörodilbilimden toplumsal dilbilime, kadim Arap dilbilim geleneğinin modern kuramlarla karşılaştırılmasından büyük dil modellerine ve dijital beşerî bilimlere uzanan geniş bir yelpazede hem klasik hem de en güncel çalışmalar bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Bu kitapta ele alınan bazı temaların ilk kuramsal ve uygulamalı denemeleri, önceki yıllarda çeşitli hakemli dergilerde ve bir uluslararası kongre bildirisinde yayımladığım çalışmalarda şekillenmiştir. Derlem dilbiliminin sosyal bilimlerdeki epistemolojik dönüşüm gücünü tartıştığım bir makalem¹, Sîbeveyhi'nin

¹ Mustafa Kayapınar, "Sosyal Bilimlerde Derlem Dilbilimi: Yöntem, Kuram ve Epistemolojik Dönüşüm", *International Journal of Current Social Science* 4/2 (2025), 51-60.

el-Kitâb'ını derlem dilbilimi perspektifinden yeniden okuduğum bir bildiri metnim², *Corpus.Quran.com* projesinin Arapça derlem dilbilimine katkısını incelediğim bir çalışmam³, Arapça öğretiminde derlem dilbilim tabanlı pedagojik yaklaşımları ele aldığım bir araştırmam⁴ ve Arap millî marşlarını derlem temelli bir yöntemle dilbilimsel ve ideolojik açıdan çözümlediğim bir incelemem⁵, bu kitabın ilgili bölümlerinde genişletilip güncellenerek yeniden işlenmiştir. Bu bakımdan elinizdeki eser, yeni bir sentezin yanı sıra, önceki araştırmalarımın bir araya getirilip derinleştirildiği bütünleştirici bir çalışma olma iddiasını da taşımaktadır.

Kitabın kaynakçası büyük ölçüde uluslararası literatüre dayansa da, mümkün olduğunca Türkçe akademik çalışmalarla da temas kurulmuş; böylece hem alandaki Türkçe üretimin görünürlüğüne katkı sunmak hem de okuyucuya kendi dilinde de ilerleyebileceği referans noktaları sağlamak istenmiştir.

Bu çalışmanın; Arap dilbilimiyle ilgilenen öğrenciler, araştırmacılar ve alana yeni adım atanlar için hem bir başlangıç noktası hem de ileri düzey tartışmalara açılan bir kapı olmasını umuyorum. Eksiklikleriyle ve geliştirilmeye açık yönleriyle birlikte, bu kitabın Türkçe literatürdeki bir boşluğu doldurmaya katkı sunacağına inanıyorum.

Mustafa KAYAPINAR

Sivas, 2026

² Mustafa Kayapınar, “Arap Dilbiliminde Öncü Bir Metin Olarak Sıbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ına Derlem Dilbilimsel Bir Bakış”, *Kişiler ve Eserler: Dil Bilimleri*, ed. M. Nesim Doru – Kamuran Gökdağ (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2024), 79-92.

³ Mustafa Kayapınar, “Vahiyden Veriye: Corpus.Quran.com'un Arapça Derlem Dilbilimine Katkısı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2025), 93-120.

⁴ Mustafa Kayapınar, “Arap Dili Öğretiminde Derlem Dilbilim Tabanlı Pedagojik Yaklaşımların Geliştirilmesi: Kuramsal Bir Çerçeve ve Uygulama Önerileri”, *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi* Ö3 (2025), 203-244.

⁵ Mustafa Kayapınar, “Arap Millî Marşlarının Dilbilimsel ve İdeolojik Analizi: 20 Ülke Derlemi Üzerine Bir Çalışma”, *Turkish Studies – Language and Literature* 20/Ö1 (2025), 657-672.